

Структурні та семантичні особливості субстантивних фразеологічних одиниць із соматичним компонентом “hand”

*Роботу виконано на кафедрі іноземних мов
природничо-математичних спеціальностей
ВДУ імені Лесі Українки*

У статті досліджуються субстантивні фразеологічні одиниці сучасної англійської мови із соматичним компонентом **hand**, виявляються їх структурні типи та значення.

Ключові слова: субстантивні фразеологічні одиниці, соматичний компонент, ідіоматизм, ідіофразеоматизм, фразеоматизм.

Trotsyuk A. M. The Structural and Semantic Peculiarities of the Substantivized Phraseological Units With the Somatic Component “hand”. The article deals with the substantivized phraseological units of modern English with the somatic component “hand” and highlights their structural types and meaning.

Key words: substantivized phraseological units, somatic component, idiomatism, idiophraseomatism, phraseomatism.

Фразеологічні одиниці як найвиразніші засоби будь-якої мови завжди були в центрі уваги лінгвістів. У фразеології велику роль відіграє людський фактор, тому переважна більшість ФО пов'язана з людиною, з різними сферами її діяльності. Завдяки тому, що частини тіла постійно знаходяться перед очима, вони стають своєрідними еталонами для порівняння [9, 98]. Соматичні фразеологічні одиниці (ФО, один із компонентів котрих – назва частини тіла людини або тварини) становлять значну частину фразеологічного рівня мови.

Соматичні ФО є предметом постійного аналізу як у зарубіжній, так і у вітчизняній лінгвістиці. Дослідження ведуться на матеріалі різних мов і мають в основному компаративний характер. Так досліджувалися проблеми систематизації фразеологічних номінацій із соматичним компонентом в сучасній російській та польській [3], російській та угорській мовах [8], особливості структури та семантики фразеологізмів із соматичним компонентом у російській та іспанській мовах [10], у німецькій мові [2], соматичні фразеологізми з компонентом “рука” в російській та естонській мовах [1], соматичні фразеологізми, які описують поведінку людини в казахській мові [6] і ін.

Незважаючи на те, що проблеми соматичних ФО досліджуються досить широко, англійські ФО із соматичним компонентом залишаються поза увагою дослідників, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Матеріалом дослідження слугують субстантивні ФО із соматичним компонентом **hand**, одержані шляхом суцільної вибірки з англо-українського фразеологічного словника та Longman Idioms Dictionary.

Головна **мета** статті – виявити на основі аналізу субстантивних фразеологізмів із соматичним компонентом “hand” їх структурні, семантичні та парадигматичні особливості – визначила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати структурні типи субстантивних ФО із соматичним компонентом **hand**;
- визначити різновиди фразеологічного значення досліджуваних ФО;
- виявити парадигматичні відношення ФО із компонентом “hand”.

Під фразеологізмом ми розуміємо особливу одиницю мови, що складається з двох або більшої кількості роздільно оформлених компонентів і характеризується відтворюваністю, цілісністю значення, стійкістю лексичного складу та граматичної будови [7, 120].

Субстантивні ФО – це такі, що мають у своєму складі ядерний іменник та виступають у реченні у функції іменника.

Аналіз граматичної структури показав, що у переважній більшості субстантивні ФО із соматичним компонентом “*hand*” становлять атрибутивні конструкції. Препозитивними атрибутами в таких конструкціях може бути:

- прикметник: *an old hand* (досвідчена людина); *a free hand* (повна свобода дій); *clean hands* (невинуватість, чесність);
- прикметник у вищому або найвищому ступені порівняння: *younger (the youngest) hand* (карт. гравець, який ходить другим /останнім); *elder (the eldest) hand* (карт. гравець, який ходить першим);
- дієприкметник теперішнього часу: *helping hand* (допомога);
- дієприкметник минулого часу: *hidden hand* (таємний, прихований вплив);
- означувальний займенник *all*: *all hands* (мор. команда судна, екіпаж);
- іменник: *nap hand* (карт. добра здача, виграшне становище);
- прийменникова група з прийменником *of*: *a man of his hands, a shake of the hand, sleight of hand, note of hand, a show of hands*.

Одна ФО представлена структурою, в якій прийменникова група знаходиться в постпозиції: *the hand of fellowship* (дружня рука, товариська підтримка).

У складній підрядній ФО *an iron hand in a velvet glove* (“залізний кулак в оксамитовій рукавиці”, тобто зовнішньо м’яка, але непохитна або жорстока людина), два сполучення лексем з підрядною структурою зв’язані за допомогою прийменника *in*. У ФО *a tight-fisted hand at the grindstone* (дуже скупа людина, скнара) два означення: одне в препозиції, а інше в постпозиції, які з’єднуються за допомогою прийменника *at*.

У фразеологізмах *hand-to-mouth existence (life)* (злиденне, нужденне життя), *workers by hand and brain* (працівники фізичної і розумової праці) – компонент *hand* входить до складу ад’юнкта.

Поділяючи точку зору А. В. Куніна на існування трьох різновидів фразеологічного значення – ідіоматичного, ідіофразеоматичного та фразеоматичного – [5, 140] серед субстантивних ФО із соматичним компонентом *hand*, виділяємо ідіоматизми, ідіофразеоматизми та фразеоматизми.

До ідіоматизмів належать роздільно оформлені субстантивні ФО з повністю або частково переосмисленими значеннями, наприклад: *hand me downs* (поношений, старий одяг); *a tight-fisted hand at the grindstone* (дуже скупа людина, скнара); *scotch hands* (дві лопатки для розрізання і накладання масла); *note of hand* (боргове зобов’язання).

До ідіофразеоматизмів належать роздільно оформлені субстантивні ФО, одні з фразеоматичних варіантів яких мають буквально, але ускладнене значення, а інші повністю переосмислені, наприклад: *right-hand man* – 1) права рука; 2) (перен.) головний помічник.

До фразеоматизмів відносяться роздільно оформлені субстантивні ФО з непереосмисленим, але ускладненим значенням: *helping hand* (допомога); *a shake of the hand* (рукостискання).

Семантичний діапазон субстантивних ФО з компонентом *hand* не дуже широкий. Можна виділити такі групи:

Субстантивні ФО, що позначають особу: *numb hand* (незграбна, невправна людина; розтелепа, тюхтій); *a green hand* (новак, хлоп’я, людина без досвіду); *a tight-fisted hand at the grindstone* (дуже скупа людина, скнара); *workers by hand and brain* (працівники фізичної і розумової праці); *elder/the eldest hand* (карт. гравець, що ходить першим).

ФО, що позначають неособу:

а) якості людей: *heavy/iron hand* (пригнічення, деспотизм); *clean hands* (чесність); *light hand* (тактовність, делікатність);

б) предмети: *Scotch hands* (дві лопатки для розрізання і накладання масла); *hand me downs* (поношений, старий одяг); *four in hand* (галстук самов’яз);

Більшість досліджуваних ФО є однозначними зворотами. Деякі мають два значення: *a man of his hands* – 1) хоробра, мужня людина; 2) вправна, досвідчена людина, на всі руки майстер, золоті руки; *four in hand* – 1) галстук-самов’яз; 2) екіпаж, карета з четвіркою коней; *light hand* – 1) вправність; спритність; 2) тактовність, делікатність; *all hands* – 1) мор. команда судна, екіпаж; 2) розм. всі учасники (особл. про людей, які працюють разом).

ФО *dead hand* має три значення – 1) мертва хватка; 2) вправна в чомусь людина, людина, що не дасть маху; людина не промах; 3) юр. “мертва рука”, володіння юридичної особи майном без права передачі.

Субстантивні ФО із соматичним компонентом *hand* можуть використовуватись у функції термінів, наприклад: *dead hand* – юр. “мертва рука”, володіння юридичної особи майном без права передачі; *note of hand* – (фін.) боргове зобов’язання.

Утворення соматичних фразеологізмів на основі метафоричного або метонімічного переосмислювання є найбільш продуктивним фактором їх появи [4, 83]. Це відбувається тому, що людина, вивчаючи навколишній світ і змінюючи його для своїх власних потреб, співвідносить нові предмети, якості, явища, процеси, а також результати своєї діяльності із собою, своїм тілом і його частинами.

Метафоричне переосмислення – це перенесення найменування з одного денотату на інший, який асоціюється з ним, на основі реальної або уявної схожості. Метонімічне переосмислення – це перенесення найменування з одного денотата на інший, який асоціюється з ним за суміжністю. Субстантивні ФО із соматичним компонентом “*hand*” ґрунтуються на різних видах подібності або суміжності. Вони можуть позначати тільки особу чи неособу, або і одних, і других. Більшість із них є антропоцентричними за характером, дають якісно-оцінну, образну характеристику людини. Оцінка може бути позитивною, негативною або нульовою.

Розглянемо кожен із виділених нами класів субстантивних ФО.

ФО, що позначають особу:

1) Позитивна оцінка: *a man of his hands* (хоробра, мужня людина); *a crack hand* (вправна в чомусь людина, майстер); *an old hand* (стріляний горобець); *right hand man* (головний помічник); *dead hand* (людина не промах).

2) Негативна оцінка: *numb hand* (незграбна, невправна людина, розтелепа, тютхтій); *bad/poor hand* (невправна, невміла, слаба, недосвідчена людина, поганий майстер); *a green/raw hand* (новак, хлоп’я, людина без досвіду); *a tight-fisted hand at the grindstone* (дуже скупа людина, скнара).

3) Нульова оцінка: *workers by hand and brain* (працівники фізичної і розумової праці); *all hands* (команда судна, екіпаж; всі учасники); *elder/the eldest hand* (карт. гравець, що ходить першим); *younger hand* (гравець, який ходить другим у грі на двох); *the youngest hand* (гравець, який ходить останнім).

ФО, що позначають неособу:

1) Позитивна оцінка: *the hand of fellowship* (дружня, товариська підтримка); *helping hand* (допомога); *nap hand* (карт. добра здача, вигрешне становище); *clean hands* (“чисті” руки, невинуватість, чесність).

2) Негативна оцінка: *heavy/iron hand* (пригнічення, деспотизм; сувора розправа); *hand-to-mouth existence* (злиденне, нужденне життя); *hand me downs* (поношений, старий одяг), *a blind hand* (нечіткий, нерозбірливий почерк).

3) Нульова оцінка: *round hand* (круглий почерк); *the last hand* (останній штрих); *scotch hands* (дві лопатки для розрізання і накладання масла); *four in hand* (галстук-самов’яз); *a shake of the hand* (рукостискання).

Деякі субстантивні ФО можуть відноситись як до осіб, так і до неосіб, наприклад *a dead hand* – 1) мертва хватка; 2) людина не промах.

Характерними для ФО цієї групи є явища синонімії та антонімії.

Фразеологічні синоніми позначають один об’єкт дійсності й належать до одного класу. ФО із соматичним компонентом “*hand*” утворюють синонімічні ряди, що складаються із трьох фразеологізмів, які частково співпадають за лексичним складом: *a green hand, a raw hand, a fresh hand* – новак, хлоп’я, людина без досвіду; *an old hand, a crack hand, a good hand* – досвідчена, вправна в чомусь людина.

Суть фразеологічної антонімії полягає в полярному протиставленні значень фразеологізмів при їх семантичній спільності. Фразеологічні антоніми можуть частково збігатися або не збігатися за лексичним складом. У першому випадку вони включають компоненти, які є антонімами у вільному вживанні: *a good hand* (вправна в чомусь людина) – *a bad hand* (невправна в чомусь людина); *the youngest hand* (гравець, який ходить останнім) – *the eldest hand* (гравець, який ходить першим). У

другому випадку вони включають компоненти, які не є антонімами у вільному вживанні: а *numb hand* (невправна людина, тухлій) – а *crack hand* (вправна людина, майстер).

У результаті аналізу фразеологічного матеріалу, пов'язаного з функціонуванням у мові ФО, які містять у своєму складі соматичний компонент *hand*, можна зробити низку висновків, а саме:

– для соматичного компонента “*hand*” характерна висока продуктивність, тобто здатність стати основою для формування великої кількості субстантивних ФО;

– характерним структурним типом субстантивних ФО з компонентом *hand* є атрибутивне словосполучення;

– існування трьох різновидів фразеологічного значення дає можливість виділити серед досліджуваних ФО ідіоматизми, ідіофразеоматизми та фразеоматизми;

– субстантивні ФО із соматичним компонентом “*hand*” утворюються на основі метафоричного або метонімічного переосмислення; більша частина з них характеризується антропоцентричністю. Крім особи, дані ФО можуть позначати і неособу, або і одних, і других. Всі проаналізовані ФО характеризуються позитивною, негативною або нульовою оцінкою;

– досліджуваній групі ФО притаманні явища синонімії та антонімії.

Перспективним у подальшому вивченні цієї проблеми є розгляд ад'єктивних, адвербіальних та дієслівних ФО із соматичним компонентом “*hand*”.

Література

1. Адамсон И. Соматические фразеологизмы с компонентом “рука” в русском и эстонском языках // Рус. филол. Сб. науч. тр. молодых филол.– Тарту, 2000.– С. 218–233.
2. Васильева Т. Н. Структурно-семантические типы соматических фразеологизмов немецкого языка в художественном тексте // Структурно-функциональный анализ текста в обучении иностранным языкам.– Чебоксары, 1986. С. 8–19.
3. Горди М. Проблемы систематизации фразеологических номинаций с соматическим компонентом в современном русском и польском языках // *Slowo. Tekst. Czas. Materiały z VII Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, red. M. Aleksiejenko, Szczecin, 2004.– S. 213–219.
4. Данилов В. С., Куницкая Н. В. Образование соматических фразеологизмов на основе семантических сдвигов составляющих компонентов // *Современные проблемы романистики: функциональная семантика*.– Калинин, 1986.– Т. 1.– С. 83–85.
5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.– 2-е изд., перераб.– М.: Высш. шк. Дубна: Изд. центр “Феникс”, 1996.
6. Николина Е. В. Соматические фразеологизмы, описывающие поведение человека в казахском языке // *Языки коренных народов Сибири*.– Вып. 6.– 2001.– С. 127–132.
7. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: Підруч.– 3-тє вид., перероб. і доповн.– Т.: Навч. кн.– Богдан, 2000.
8. Тимеа Ч. Соматические фразеологизмы в русском и венгерском языках: Автореф. дис... канд. филол. наук / Гос. ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина.– М., 1999.– 24 с.
9. Чайко Т. Н. Названия частей тела как источник метафоры в апеллятивной и ономастической лексике // *Вопросы ономастики*.– № 8–9.– Свердловск, 1974.– С. 98–106.
10. Яковлева В. В. Особенности структуры и семантики наречных фразеологизмов с соматическим компонентом в русском и испанском языках // *Филол. науки*.– 2000.– № 4.– С. 107–114.
11. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник.– К.: Рад. шк., 1969.– 1051 с.
12. Longman Idioms Dictionary (ed. by Stern Karen).– Longman, 1998.– 398 p.

Адреса для листування:

43024 Луцьк-24, вул. Чорновола, 2А/53.

Тел. 4-82-48.

Статтю подано до редколегії

15.12.2006 р.